

Zeitschrift: Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha

Band: 24 (1950)

Artikel: La dunschala de Chischlatsch ed il barunet de Muntatsch : novelletta d'amur

Autor: Gadola, Guglielm

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881360>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 14.03.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

La dunschala de Chischlatsch ed il barunet de Muntatsch

Novelletta d'amur da Guglielm Gadola

Tschels onns tschinclava in bellezza tschupi de tuors e castials l'amureivla contrada de Mustér: Chischlatsch, Travaulta, Muntatsch, Tuor de Sax, Falingia e Turatscha. In pli bi e pli losch che l'auter! Pugnier era Chischlatsch; cratsch, il castlut de Muntatsch. Quels denteren stendevan il culiez viers Chischlatsch e setenevan plitost per pli bia che Muntatsch.

Chischlatsch, casti grond e bi, steva sin sulom solid e greppus, el triangel, nua ch'il rein de Tujetsch s'embratscha furius cul de Medel. Ault, sur corna e greppaglia tut muscha, sesalzavan da lezzas uras la cuort e casti cun sias tuors e tuoretas, che miravan ensiviars, engiuviars, ed en rudirudiala els egls ed en fatscha a tut ils auters castials dil contuorn.

Semiserar cun Chischlatsch saveva mo aunc Travaulta, tschentada sco sava denter Sur- e Sutsassiala. Tuor de Sax e Turatscha eran mo de secunda garnitura, sesbargatavan denton buca maufer, mirond cun in cert sprezz sin Falingia e Muntatsch, che sesalzavan er'els bufatgamein ell'aria, mo che vevan meins bunas costas — e quei en plirs graus. Nuota smarvegli, ch'ei veva dau e dau: spusalezis e matrimonis denter Chischlatsch e Travaulta, mo maimai — ni amur ni maridaglias — denter Muntatsch e Chischlatsch! «Castellans maridan dunschalas, barunets survegnan per ordinari mo giuncras!» Aschia tunava la regla nunscretta de lezs onns — e quei che mava buca tenor quella, era pli narr, che sch'il Rein fuss ius ensi. E ferton che l'amur denter la matta dil liber pur ed il feagl dil culegn seglieva beinduras sur tiarms e leschas ora, stevan «ils gronds» e meins gronds pli bugen senza, che maridar engiu. Aschi'er'ei ed aschi sepraticav'ei avon melli onns e varga . . .

Ina suletta gada ha Muntatsch ughegiu d'alzar ils egls pleins amur viers las tuors de Chischlatsch. Avon onns ed onns — circa melli — vevan ils gronds de Chischlatsch ina feglia suletta, numnada da nobels e nunnobels «dunschala Primabella». Ell'era veramein la biala de tuttas dunschalas, e lunschentuorn era la pugniera pertenenent rauba e vaglias . . .

Envits e visetas sebrattavan sco glina e suleagl a Chischlatsch, dasper las minas-scalegl. Quei ch'il mèl per las mustgas, fuva Primabella per ministrals, baruns e fegls de pli aulta noblezia.

Primabella, biala e tarlischonta sc'ina sereina damaun de primavera, surrieva a tuts, envi ed enneu ed entuorn entuorn, sco'l sulegl che sclarescha sur buns e sur schliats, sur bials e macorts . . . Il pli fetg de tuts fuv' il barunet de Muntatsch tschurventaus de quei sulegl, che mava per el mai da rendiu. Entschiet veva quei sclarir e scaldar ina dumengia, ch' ils de Chischlatsch ed il barunet de Muntatsch eran s'entupai vi Sontga Gada avon porta-baselgia. La dunschala era ual sil precint de metter il pei ella staffa e seglir en siala, ch' il barunet de Muntatsch, attents quei mument tut persuls, seglia vitier, porscha la staffa cul maun dretg e lai sepusar ella cul seniester sin sia schuiala, per dar il zancogn cun tut slonsch — ed en siala. Quell'attenziun aschi dueivla, accumpignada d'in gèst aschi grazius e natural, giavina in surrir sillas levzas de dunschala Primabella, che barunet de Muntatsch ei prius e piars enina e peradina. El ei perschuadius e pli che perschuadius, ch'en quei batterdegl seigi la biala de Chischlatsch penetrada d'amur per el, pir ch' il best-badugn dal schit primavaun.

Tuccaus dall'amur anetga per Primabella, barunet de Muntatsch ei semidaus ual leu en in tut auter carstgaun. Er' el entochen uss in «barunet», bandunaus da parents e geniturs, entras la sort della mort, e perquei in de siu parsei e plitost de negin, in schani senza razza e senza slonsch, davent' el tutenina diesch onns pli giuvens, interprendus, curachus e generus sco mai in dapi che la tuor Muntatsch stat sil sulom il pli carpus de Surclius.

* * *

Il barunet ha denton gleiti stuiiu sentir, ch' il bi surrir della dunschala de Chischlatsch seigi buc ina sufficienta caparra pils medems sentiments, sco el veva per ella! La finfinala dat ei gie de tuttas uisas surrirs: surrirs de politessa, surrirs de beinvuglientscha, surrirs vids, empei de plaids che dian pauc, e perfin surrirs de disa che fan natira — e che dian ensumma nuot diltut . . .

Perquei sto el mirar de vegnir sissu, co ei stat veramein cul surrir della dunschala de Chischlatsch, ch' el veva secapescha interpretau all'entschatta per amur vibronta e perseveronta. Nies bien barunet sefa si buca schi strusch. Schebi mo «barun della buorsa vita», sco ins numnava il cratsch de Muntatsch tscheu e leu — perfin dent' ils culegns e nunlibers — posseda el aunc adina certas resursas secretas, ch' el ha la pusseivladad de liquidar, per vegnir tier daner blut. Aschia venda el ses davos dretgs de taglias ed arvès als signurs de Sax, e mida quels en bials cavals de siala ed en ina mondura de barun, ch' ins saveva encurir ina semeglionta lunschentuorn. El fa slargiar la cuort avon il casti de Muntatsch, dat leu giugs e turniers cavalerescs, dils quals ins plaيدا naven da Putnengia entochen al Munt S. Gieri. A quellas manifestaziuns, dictadas de spir amur, envida el tut ils segners e nobels dil contuorn. Sco emprems dils emprems ils de Chischlatsch e Travaulta.

A talas caschuns surri Primabella baul envi e baul enneu, baul sil barunet e baul sil castellan — e mo il de Muntatsch persuls vesa buca la differenza dils surrirs . . .

Ad el para Primabella d'arder e luar enina; gie, mo per el e per negin auter, ferton ch'en verdad, ella surri per disa enviars il barunet, e per grond respect e beinvuglientscha enviars quel, ch'era gia daditg e daditg pinaus per ella. E barunet de Muntatsch fa bravuras, sfarlatta daners, bunamein seruinescha: tut mo per gudignar il cor ed il maun della biala de Chischlatsch. Mo tut adumbatten . . .

In di eis ei vegniu ora clar e bein co ei steva! Primabella, dunschala de Chischlatsch, envida tut ils nobels e segners della contrada de Sursassiala ad in turnier de gronda parada: a Chischlatsch, che veva lunschora la pli vasta cuort de tut ils castials. Era barunet de Muntatsch vegn envidaus cun tutta amicabladad e respect, sco ei descha e secapescha. Sia suite astgava semiserar ruasseivlamein cun quellas dils auters, perfin cun quella dils signurs de Travaulta! Co? Gliez ei in legn che sesligia pér oz. Mo oz per ditg e per liung . . .

Ti safermust, co nies barunet de Muntatsch era sez armaus oz e co'l veva era armau sia nobla e stagna suite de cavaliers, porta-piccas e sdermeinalontschuns! Tgei bi mirar: quella roscha beinarmada, che descenda sur Sax neu, da Fontauna giu a S. Gada e da leu giuden Cufions ed en storschas malmaneivlas vido viers Chischlatsch, circumdaus e ramuraus entuorn entuorn e sido dafuns dils dus reins, che contan gia la canzun de nobla lutga e segira victoria. Per qual? Pil segner de Travaulta? Pil barun de Muntatsch? Co vegnan oz destin e fortuna a decider? Gliez stat buc aunc scret ellas steilas . . .

Il barunet de Muntatsch e sia suite ein buc ils emprems, mo era buc ils davos sil camp d'undreivla e pacifica lutga. Travaulta ei gia arrivaus, ses guerriers fan ual in paus ella vasta cuort, ferton che lur parsura semuossa gia silla finiastra miez culs parseuls lads sper Primabella, ch'ei buca pauc loscha della nobla suite cavalesca — e che ri honzeli en fatscha a Travaulta. Igl ei in rir, sc'in radi-sulegl, glischonts sur l'entira cuort-casti. Il barunet de Muntatsch, enaquella ch'el ei cavalcaus da porta-cuort en, ha ual observau quei surrir, che fa ir ad el ina snavur. Quella ga ha el observau bein e scoianda, che quei surrir ei il medem che veva envidau il fiug en siu cor a S. Gada — e che vala oz per Travaulta . . .

Miez de sia veta dess el vi, sch'el savess dir, che quei surrir havess valiu per tuts e buca mo pil castellan de Travaulta! Pilvermò, il de Muntatsch sto gleiti constatar, che si'amur per Primabella ha cuglienau el, e che tuts ses patratgs e sias imaginaziuns ein nuot auter ch'il fretg d'ina faulsa illusiun. El strusch ughegia d'alzar ils eglis siviers la fatschada dil casti, che s'ornescha ussa pli e pli cun las dunschalas ed outras honoranzas dil contuorn: cun las bialas de Sax, giuvnettas beincarschidas d'egliadas sco paliats; cun las feglias dil migiur-ministrial de Falingia, anzi cuortas, mo persuenter stagnas,

sco tschereschas neras sil precinct de schluppar dell'ardur ch'ellas han per schar gustar; cullas amureivlas de Turatscha de cavels falein-mellens, sco la flur muleina. E tut quella flur della feffa ornescha questa sera la fatschada dil casti, semigliont a neglas, gelgias e rosas, pinadas per schar rumper dals guerriers e cavaliers, che semettan si per la lutga cavaleresca. Tuts deno il barunet de Muntatsch ein animai ed impulsai digl auditori aschi elevau e spir tgisàs.

Els segeinan sin lur tgulis malidis, che gia zappetschan della rabia ch'ei han per l'attacca. Mo pli viv ed animau ch'ei vegn e pli de plum ch'il de Muntatsch sesenta. Cura ch'el auda mintgaton a paterlond e tarlahond neuagiu dils parseuls, par'ei ad el, sco sch'ei pluess sco de derscher cun sadialas. Costums e fitaments, tut mo glischa e tschurventa el, mo scaldar scauld'ei buc. — E la cuolpa ei Primabella, si' emprema ferm'amur, che ri e termaglia cun Travaulta, sco sche mo lez existess sin quest mund... Tgei terribla scoperta!

El sesenta miez ventschius avon ch'entscheiver! Tgei gida siu bellezza cavagl d'uiara plein fug e flomma, sch'el, il patrun seplacca sin quel sc'in rustg osum in bischel! Mudergiaus dell'amur senz'aspects, e sfraccaus dil sentiment ded esser tradius dall'emprema dunschala de Sursassiala, smacca la capellina sia testa giu sil pèz, entochen sil cavez... Mo gest quei mument resuna giud la pli aulta tuoretta de Chischlatsch il tgiern, ch'annunzia l'entschatta della lutga d'honor.

Ei vegn tratg la sort, qual dils treis baruns ha d'entscheiver la lutga d'honor cul castellan de Travaulta? E la sort tucca il de Muntatsch! Pér ussa sededesta el ord ses siemis — ed ei strusch el cass de dar las ordras necessarias a sia suite d'honor, a ses guerriers e secundants.

Las duas partidas ein pinadas, ils auters fan plaz cun star cul dies encunt' il mir, per, dacheu anora, saver observar exact e bein la lutga cavaleresca cun tut sias prescripziuns. — Las bialas sils parseuls lads ein vegnidadas ruaseivlas; ellas drezzan lur egliadas pitgivas sillas duas partidas, oravon tut sin Travaulta ed ils ses...

Muntatsch ha sis prima cavals, cumprai e dressai expressivamein per quella lutga; il barun sez stat en siala sil siatavel e pli viv de tuts. Mo era Travaulta ha sis tgulis en uorden e siu agen cavagl d'uiara: tuts endisai, ded onns ed onns enneu, sut la siala dils medems guerriers-cavaliers!

Ei fa cametsch, l'aria ei sin sefender: tanianta tensiun regi'ei en cuort, sco giud la fatschada dil casti. La trumbetta de lutga resuna giud l'altana della tuor. Ils cavals zappeschon, ils cavaliers dattan ils sparuns — e sco paliats seglian las parts in'encunter l'otra...

Ti ridischen! Co quei tuna de scuder, mudent ed el tact, itschal sin itschal. Fagend gia da brin, vesan ins brastgas sin brastgas en fuorma de steilas e steilas, che sbrenzlan neudo dals cuirass e giud las capellinas, sco giud la massa dil fravi. Ti zacherbleu, co'ls lontschuns e spaduns dils secundants sesburetschan, sesbotschan e patangheschan giu per scuts, scuts-schenuglia e

visiers! L'aria tut trembla; dalla fatschada de Chischlatsch rebattan fridas e mursinadas entochen viden las Ruinas.

La finamira ded omisduas parts lutgontas ei il vegnir a frida d'alzar ord siala il rival cul lontschun. Quel che vegn liquidaus quelluisa, ha de desister della lutga, siu cavagl vegn prius e menaus naven. — Buca ditg, ed igl emprem secundant de Travaulta sgola ord siala cun fraccass e giu per la sulada della cuort.

«Siat encunter sis per Muntatsch!» tuna la vusch dil derschader nunpartischont.

Las parts fan in paus, seretillan, semettan en posiziun e sederschan danovamein in'encunter l'otra. Quellaga ei Travaulta e sia suita en rabia tremenda e manèvran ils lontschuns en desperaziun. In amen . . . e dus dils sis de Muntatsch sgulan ord siala e sco tonta plèdra sper lurs cavals giu.

«Sis encunter tschun per Travaulta!» annunzia castellan de Chischlatsch cun vusch legrevla, che leventa in eco dieschdubel giud ils parseuls della fatschada dil casti. Dunschalas e giuncras lahrognan tarlahan hi-ha-heias, ch'ei fa tut pial-gaglina al de Muntatsch ed a sias quater pétgas aunc en siala . . . Muntatsch! Uss ha ei num stender las terscholas, intschalir gnarva e bratscha, ni che ti e tia suita essas piars ella lutga definitiva! Tut dependa de questa tiarza e davosa hurscha! Malgrad ils mo tschun de Muntatsch encunter ils sis de Travaulta, schess ins che Muntatsch fuss en avantatg. Il de Muntatsch, schebi mo «barunet», ei in um ella flur dils onns, gronds e bials, e lingiers el combat, sco lunschentuorn buc in soli. En quei grau maunch'ei nuot. Sulettamein siu cor ei agitaus ed en embrugl e quei ei lunschora il mender: ha el tuttina stuiu ver cun ses agens egl, co Primabella encurasescha Travaulta cun surrirs grazius ed enzennas encuraschontas, ferton che ad el ha' la aunc cuiu buc ina solia egliada, gnanc ina schetga buc! Siu cor strusch zancogna pli — ed el mument il pli decisiv, fa el ina tschera sco sch'el vess bitschau la glina e fuss sebarschaus . . .

Travaulta encuntercomi, quei umet senza negina distincziun exteriura, quella statura de ragner, cun sias combas cuortas, anzi crutschas e da fatscha rodonda, splattergnada da surengiu sc'ina capetscha de calger, ei tondanavon animaus d'amur e luschezia, che siu tgau smacau en, e che para d'haver impedi el de crescer egl ault, sestenda e sesburetscha sc'ina palma de victoria. La lutga cavaleresca pretenda, che la davosa attacca vegni fatga dals dus menaders dellas parts lutgontas. Ils secundants han mo de star en distanza, per, en seracass, pér vegnir en agid a lur parsuras.

Il curnader sill'altana corna cun forza, ils dus rivals s'avonzan cul lontschun e smeinan, animai d'ina rabia maisudida. Els ein buc aunc a frunt ed a frida, ch'ei rebatta giud l'entira fatschada dil casti ord finadina bucca: «Curascha Travaulta! Fortuna porti vus sin sias alas!»

Muntatsch mira visi la finiastra de Primabella — e vesa gest quei mument a s'entupond las egliadas amuradas de Travaulta e Primabella . . .

Quei amen d'absenza e confusiun dat la decisiun! Enaquella che Muntatsch

retilla si'egliada, survegn el cul lontschun de Travaulta vid'el schegn ina zuncagnada de forza — e barunet de Muntatsch sgola cun slontsch ord siala, croda cul pei dretg sil mir della cuort, in secundant vul tener el — aber . . . oha . . .! Muntatsch piarda la ballanza e rocla sc'in heighel sul mir oragiu, per setschentar ellas frastgas d'in badugn vegl e barac . . .

Revegnius anetgamein, sco ord in siemi anguschus, brauncan ses mauns pleins tema e trembletga il best dil badugn, ferton ch'el auda a schulond e giblond sur siu tgau ora: «Victoria, honor e ventira al ventireivel pèr: Chischlatsch e Travaulta!»

Tut che s'avonza viers il mir, perfin las giuncras e dunschalas, rivals, amitgs e secundants — e vesan il pauper barunet de Muntatsch, surstaus ed embrugliaus e cun bucca aviarta, sc'in pesch o sil schetg . . .

Trubistgaus e bunamein bandunaus de spert e giudeci, sa il de Muntatsch mo aunc seregurdar d'esser serabitschous malamein en sia tuor Muntatsch, accumpignaus de beffas e zanur . . .

* * *

Tgei malmidada!

Malsauns d'amur, encarschida pli e pli per Primabella, ei il barunet de Muntatsch arrivaus silla sava della stuornadad — mo Dieus seigi ludaus ed engraziaus — senza ir sur quell'ora. Els egls de siu mund e contuorn eis el in um piars. Primabella, si'amur, sia speronza e sia veta ei s'empermessa cul de Travaulta; las nozzas dueigien ver liug en cuort. Sia davosa, modesta raubetta, unfrida e sacrificada per cavals, turniers e regals en favur de Primabella, ei ida talmeyn da rendiu ch'el ei oz mo pli in barunet della fom. Ellas stretgas de strusch puder semuentar, ha el relaschau sia modesta survitid, ses tschun secundants, vendiu ses cavals e ses tgauns de catscha, e mo aunc salvau zacons dretgs de tscheins ed arvès, per puder subsister quels paucs onns che cuozan aunc, entochen ch'el e siu cuirass crodan en fossa, sco'l pli davos de Muntatsch . . .

La lutga turniera de Chischlatsch ei bein stada ina stoda fatga, mo siu di il pli dolorus e sgarschentus arriva pèr aunc! Staus a messa a S. Gada, pil de S. Frena, vegnan Primabella de Chischlatsch e castellan de Travaulta clamai ora. Las nozzas ein destinadas pil di de S. Brida, all'entschatta d'october. Tgei bellezza di d'atun! Gl'entir segneradi de Sursassiala ei en pei. Oravon tut ils giunchers, baruns, castellans, ministerials, lur signuras e dunschalas, libers purs, culegns e subdits e perfin ils honors della claustra: monsignur avat, decan e priur. Tgei til d'exquisita condiziun! Mo in soli manca: barunet de Muntatsch! El ei tut piars, malruasseivels e ballontscheivels, sc'ina flommetta d'ina candeila, exponida a tut ils suffels. Sco aunc mai dapi ch'el ei inamuraus, stat el oz geinonts e tremblonts silla sava della stuornadad. Retenius — stuschaus — ed il davos catschous d'ina forza sorprendenta e nuncapeivla, banduna el sia tuor-casti, e serenda naven da «Davos-Casti»

suenther ils urs dils uauls ora e seretegn silla Muota S. Placi, nua ch'el semetta sut ina caglia-coller, per dacheu anora saver contemplar il pompus til de nozzas, che sesviluppescha — enstagl denter Chischlatsch e Muntatsch — denter Travaulta e Chischlatsch . . .

Sco de ver siu agen portret neusi dalla pli profunda buola de Cufions, vesa el, dalla Muota S. Placi anora, l'entira festività de nozzas, che mudregia e tgierlenta siu cor e si'olma sil peter-pir! El vesa, co il castellan de Travaulta serenda da siu casti en suite solemna viers Falingia, nua ch'il migiur-ministrial de leu s'unescha cun sia gliud en vestgiu e luna de fiasta, tgi ault en siala e tgi a pei, viers Sars e Turatscha; co el vegn retscharts leu ensemblamein culs auters de niebel; co el vegn beneventaus dals corns de fiasta giud las tuors e dals cants de legria dell'entira giuventetgna cavaleresca de Turatscha, Sars e Sutgassa. L'aria atunila vibrescha de ventira e legherment ed il tschiel biblau para de rebatter in eco, che vegn da cor e va per cor . . .

Suenther haver buiu la cuppa-vin de beneventaziun sur tgau ora, la suite semova, considerablamein carschida, da Salaplauna e Rieven si, per s'unir a Prau-Féf cun las dunschalas de Sax e de Peisel, finas e schitas sco l'aurora de marvegl. Tgei bizar e bi giug de colurs el suleagl d'atun: quels costums mur-alvs e stgir-cotschens de giuncras e dunschalas, che van aschibein a prau culs vestgius verds e mellens de giunchers, ministrials e castellans bein en siala! Tgei carin cunfar, salidar e tschaghignar davart la numerosa generaziun giuvna, che quenta far oz ventschidas sur cors miez gudignai d'amurs zupadas ed aviartas! Tgei far pèra cambrèra, per serender en èra viers S. Gada, nua ch'avat, decan e priur ein gia pinai de sepostar alla testa dil til cuortil, che semeina da Cufions giu e da Scaleglia ora, viers igl ault de Chischlatsch! Strusch arrivai sil plaun della Cuort-Chischlatsch, ch'ina melodia d'amur e ventira resuna ord ils corns de fiasta, giud tuors ed altanas, accumpignai dellas canzuns de trubadurs . . .

Arrivada che la nobla suite de nozzas ei en cuort, s'avonza il Prenci-Avat de Mustér viers la spusa Primabella de Chischlatsch, che stat sin porta gronda davart dretga de siu bab — e surdat ad ella il spus de Travaulta, ch'era traso cavalcaus da sia vard seniastra. Els s'embratschan avon tuts, avon nobels e pievel, e dattan il betsch de spusalezi che vegn suttastrihaus da tuts cun in treidubel viva:

«Els vivien ditg! Els vivien bein! E ventireivlamein!»

In fin e cauld favugn porta quels vivas entochen o Muota S. Placi, nua ch'il pauper barunet de Muntatsch sevolva e serebaulza en las pli peter piras peinas dil cor e dell'olma . . . Quels grius e gibels de legria tunan en sias ureglias, sc'ina sentenza de mort . . .

Suenther in emperneivel refrestg, offrius da Chischlatsch alla noblezia ed al pievel, semettan Travaulta e Primabella, sco spus e spusa alla testa dil til, suondai da dudisch cambrèrs e cambrèras, dals honors della claustra, da geniturs e parents, dalla segneria, dal pievel liber e nunliber da Cufions en e dalla spunda siviers S. Gada, ornada ella sezza en pareta de parada.

Arrivaus sigl ault, il til de nozzas — bials e pompus che vetas de glied san buca seregurdar d'in semigliant — tucca ei d'ensemèn: in tuchiez de ventira e legria maisudiu . . .

Mo con pli dolorus rebattan quels tuns aschi enconuschents el cor dil barunet de Muntatsch! El ha il sentiment, sco sche siu cor sefendess e fagess fin a sia veta piarsa e sventirada . . . O, sche mo ils aults dil Run e de Lumpegna havessen compassiun ded el e sederschessen sur el en e satrassen quei mantun miseria! Mo siu calisch ei buc aunc pleins! Duront che Primabella vegn enzinnada cul de Travaulta, suffrescha el las pli terriblas torturas, che tgierp ed olma de carstgaun san s'imaginar! Tgei fétgas e pitgiras d'aunc stuer viver da quei mument naven, che l'adorada de siu cor seligia per veta duronta cun siu ventireivel rival!

Finida la solemna funcziun d'enzinnar, sepresentan ils spus ed ils nobels avon baselgia-S. Gada e retscheivan leu danovamein l'ovaziun entusiasmada dagl entir pievel de Sursassiala.

Il de Muntatsch piarda per in'uriala vesida ed udida: el vesa buca, co il til de nozzas s'organisescha danovamein, co el tuorna a visitar tuttas tuors e castials, co avon quels la fiasta serenovescha, co ei vegn cantau, saltau e regalau, naven de Sars entochen Travaulta . . .

Cul ferm favugn della sera, scadeinan era las davosas caneras de fiasta atras Sursassiala. Igl ei vegniu stgir, bunamein notg, che la nobla suita de nozzas arriva pér a Travaulta. Il casti glischa e tarlischa sco'ls castials ella praula, ensiviars Sursassiala ed engiuviars Sutsassiala, ch'ins pudess crer, che tut las dialas sur Pardialas seigien serimnadas tiel barlot. Tgei contrast cul stgir contuorn, quei casti illuminau, postaus sil Greppault dil rein della Val Russein, che conta leugiu el vau stretgenau sia canzun monotona e sempiterna sul vegnir, spert flurir e vargar de generaziuns e generaziuns . . .

E ferton che la fiasta entscheiva danovamein e pir che mai a Travaulta, semetta il barunet de Muntatsch finalmein encunter casa. Melanconis e depressius entafuns si'olma, segeina ils spus perdiu sc'in buiu la via ch'el ei vegnius, ed arriva pér viers mesanotg sigl ault dil Muntatsch, nua ch'el survesa l'entira Sursassiala enzugliada en stgiradetgna — cun excepziun de Travaulta che sclarescha ad in sclarir vido ella notg . . .

Decidius de trer il streh final sut sia veta senza glisch e ventira, sere-solva el — buca pli dominè de sesez — de dar la davosa enzenna de si'amur senza tiarms per Primabella. — Strusch en dad esch-casa, ch'el rimna las davosas regurdientschas e restonzas de si'existenza senza senn e valzen.

Fatg quei, dat el fug siu casti e sia tuor e duront che las lieungas de mellis glischs-seiv entscheivan a schirar vi ina suenter l'otra a Travaulta, sesaulza ina flomma gigantesca, aunc inaga pli aulta ch'il Muntatsch, che dat perdetga all'entira contrada, che si'amur per Primabella vegni ad arder incontin — entochen la davosa fladada de sia olma torturada. — Pér ussa capescha pievel e noblezia, che l'amur disgraziada dil barunet de Muntatsch vegni

ad arder, aschiditg che vivi Primabella... Ei gie l'amur — la ver' amur — in fiug incontinau che stezza buc e maina arda a fin!

* * *

Bein ha barunet de Muntatsch tratg in streh sut sia veta menada entochen allas nozzas de Primabella, in streh clar e glischont... Mo uss ha ei num viver curaschusamein «sut il streh», per cheutras demonstrar aunc pli clar, che la nunstizzeivla flomma d'amur tegni sidretg el, entochen alla fin de ses dis.

Il barunet, numnaus naven ded ussa mo pli «la flomma de Muntatsch», settilla ord sia tuor arsentada de Muntatsch e secasa a Funs, al pei dil Crest-Muntatsch, nua ch'el posseda aunc in casetgel, gronds avunda per el ed ina vegliandra de fumitgasa. — Cun agid dellas paucas, mo caras caussettas ch'el ha disdiu all'unfrenda de siu cor, sedrezz'el en a Funs aschibein ed aschimal sco ei va. Entuorn casa cultivescha el in curtgin cun tut quitau ed attaschadadad, in biet e nizeivel, sco ei dat lunschentuorn buc in. Sia gronda preferenza han rosas alvas e cotschnas, gelgias, gladiolas, e neglas che creschan e paradeschan negliu aschi bein, sco en sias èras. Dasperas ha el era tut quitau de trer jarvas, zerclems e flurems, che cuntengan tuts ina forza saluteivla encunter levas e pli nauschas malsognas; vev'el gie buca per nuot priu cun el in misterius e veglissim cudischun, che cunteneva cus-segls, receipts ed instrucziuns, co e cun tgei jarvas e flurs far étgs e tisanas encunter las pli differentas malsognas...

Ei drova buca pli che dus atuns ed ina primavera e «la flomma de Muntatsch» sclarescha danovamein atras l'entira tiara. En sesez ei quella nova flomma aunc adina nutrida dall'emprema ferm'amur. La suletta differenza ei, che quella scaulda, medeghescha e sanescha tut tgi che s'avischina, per prender cussegl dal barunet en dis de malsogna, discletg e sventira. Schabegi tgei che vegli, la davosa speronza ei «la flomma de Muntatsch», quella flomma che ha la forza de purificar e medegar las pitgiras dil tgierp e dell'olma.

Studegiond di e notg siu cudischun de misteris e sabientschas dils perdavons d'avon tchiens onns, sebetta el era sil studi e l'experiencescha d'auters receipts e medicaments, ch'el tilla ord il suc e la carn d'animals dumiasstis e selvadis. Ad el reusseschan cul temps tanients success, sco miedi de tuts, che beinenqualin perfin crei, ch'el seigi in striun fatgs si cun pugn. Mo striun ni buca striun, il principal fuva siu bien num medical, entras il qual el gudeva grond respect tiel general...

Siat onns eran gia vargai, dapi che «la flomma de Muntatsch» ardeva aunc adina, nutrida ch'ella fuva dell'amur per Primabella; ed il fretg de quell'amur er'in continuau render e mai prender! A Chischlatsch, sco a Travaulta vev'ei dau midadas e buca pintgas... Il castellan de Travaulta era ius sco cavalier en Tiarasontga e veva priu part dellas cruschadas. Onns ed onns ein vargai, ch'ins veva mai pli giu novas ded el, entochen ch'in di, il mi-

nistrial de Putnengia ei returnaus ella tiara e fatg de saver a Primabella, ch' il castellan seigi curdaus en ina nauscha battaglia encunter ils Tercs . . .

Quella nova dat niev nutriment alla «fomma de Muntatsch». Primabella ch' era maridada da siu temps cul de Travaulta pli per far in plascher a siu bab, che per profunda amur pil spus, ha bein giu cordoli per siu um permiert, mo aunc pli grond quitau per siu feglet de siat onns, che veva strusch enconuschiu il bab. Ella seremetta aunc ualti spert, resta Primabella e piarda ni sia bellezza, ni sia admirabla carezia per la veta; era lu buc, cura che siu bab ei morts cuort sissu, ed ella puspei setratga da Travaulta a Chischlatsch.

Persequitond «la fomma de Muntatsch» tut quels evenements cun battacor, lai el tuttina sentir buc olma de carstgaun las novas e bia pli recentas torturas de si' olma amurada . . .

Ultra de tutta malencurada e zuppada miseria, che fuv' è entrada sut ils tetgs dils auters nobels e segners de Sursassiala — pervia dellas sperditas de glied en las cruschadas — rumpa in di la melania contagiusa ora ell' entira vallada: la nauscha malsogna, ch' ils paucs returnonts vevan runau ord Tiarasontga ella patria . . .

Ils emprems ch' ein vegni attaccai da quella pesta perfida, ein vegni mellens sco citronas memi maderas, han rendiu fel dus treis dis, epi sedurmentai en, sco mustgas en cunauras . . . La fomma de Muntatsch havess ussa munglau esser enina e sil fletg en siat loghens. Ussa reconuschan quels ch' eran inaga de siu pèr puspei il barun de Muntatsch! E tuttina reussesch' ei buc ad el de spindrar tut ils de niebel, che la melania ha tuccau igl emprem: ils de Sax, de Turatscha, Falingia e de Sars. En paucs dis ha la nauscha malsogna svidau pli che la mesadad dellas tuors e castials, cunzun la glied en flur, aschia che quei che restava aunc, fuva mo dunschalas e giuncras sils onns ed enqual veglia e vegliurd.

La tursagada melania contagiusa era vegnida aschi anetg e da rubiesti, che «la fomma de Muntatsch» veva buc aunc giu temps avunda de studegiar ord siu «cudisch de striegn» il cuntertissi. Mo cura che quella ha era entschiet a taccar il pievel cumin, ha el giu ora il misteri. Ina notg ha el anflau sin ina dellas pli davosas paginas de siu cudisch in recept empau de suér-striegn:

«Per la melania dueig' ins magliar carn d' ina gaglina tut nera . . .» El fa l' emprova cun in pauper mattet de Funs — e scapenta el gia suenter l' emprema tschavera!

Cheu pren el in caset si dies e percuora vitgs ed uclauns de Sur- e Sursassiala e cumpra ensemen tut las gagglinas nerass. Mo prende mira! Entochen sin ina: ina propi giuvna e biala, plitost aunc pluscheina, ha el gleiti giu duvrau si tuttas . . . E finidas las gagglinas nerass, ha la melania turnau a terrar tschupels e tschupels ord il pievel . . .

Cun la speranza de forsa anflar in auter mied u recept, tuorna el a repassar siu cudischun de misteris — e scuviera, per schabetg, dus fegls culai

ensemèn, ual leu nua ch'el veva cattaù adagur il sura recept giudem la pagina precedentà. Havend distaccàu cun tut adatg las duas paginas, tgei legia el sissum l'emprema?

«Per la melania dueig'ins magliar ovs d'ina gaglia tut nera; quels han il mellen pli cotschens ni dus mellens schizun.» —

«Per la melania dueig'ins prender ina mesa scadlutta grass d'ina gaglia resch-nera, cun ina mesa scadiola latg e beiber quei ensemèn.» —

Per cletg e ventira anfl'el aunc ina suletta gaglia nera a Brulf, cumpra quella, fa bien cun ella, aschia ch'el vev'ussa mintgadi dus ovs de sias duas preziasas biuas nerass... Ussa daventa «la flomma de Muntatsch» per la secunda ga il diu dell'entira contrada; el salva e scapenta danovamein entiras famiglias, giuvens e vegls, fumegls e fumitgasas...

Mo in di tutenina crappa sia gaglia veglia e la giuvna cala ded uar! Per grazia de tuttas grazias ei denton era la nauscha malsogna sin stenscher e tschessar... Tgei ventira, ch'ei era finalmein aschilunsch; eran gie — malgrad las grondas stentas della «flomma de Muntatsch» — circa tschunconta per tschien della populaziun en Sursassiala rimnada a S. Gada sut tiara. Sulettamein a Chischlatsch, tschinclaus da duas vards dals dus reins e dalla tiarza dals tgauns de Primabella, haveva la nauscha melania aunc buca ughegiau d'entrar e tschentar pei!

* * *

Mo stei nuot auter! In di, viers miezdi, cura che Primabella de Chischlatsch ei s'approximada al letg de siu mattet buca bein, constatescha ella cun sgar-schur, che siu sulet affon ei mellens sc'in sterpin! Per l'emprema ga dapi dus meins de nauscha muria, fa ella metter si siala a siu tguli, pren duas cumpognas cun ella e camina encunter Funs, al pei dil Muntatsch.

Arrivond la mudesta societad da Fontaunas si, observa e smina «la flomma de Muntatsch», il pauper barunet, che steva sin finiastra de siu casetg, che quella viseta pudessi valer per el. Siu cor, aunc adina tgiembel pleins amur per Primabella de tschels onns, entscheiva a palpar e far segliots, ch'ei tut punscha las costas... El vegn aschi nervus ch'el piarda bunamein il tgau e seglia d'in esch a l'auter de sia paupra casetta, sc'ina miur en pigliola ch'anfla nungrazia la ruosna de siu ingniv. En sia agitatiun grescha el, ch'ei rebatta en casa ed ora:

«Marionna, Marionna (aschia senumnava sia fumitgasa vegliandra) neu tuttina neunavon enzacuras, nus survegnin oz nobla viseta!»

Plaunsiu vegn ella neu da gagliner, tut starschlida e malscultrida, sc'ina gaglia ual vegnida amauns al sprer.

«Oh, va tuttina sin combra, sefai si in tec pulit, pren neunavon miu scazi sulet: il vegl servis ded aur, ierta preziosa de mes perdavons; lava, schubregia tut en uorden: nus survegnin en pign mument la pli cara e nobla viseta dell'entira tiara!»

La vegliandra emblida tutenina de runar peis, legend ella giud fatscha de siu patrun la gronda ventira e l'aunc pli gronda agitaziun de siu intern, che catscha ad el gia ils larmins els encardens de ses egls flammegionts e giubilonts. Ella fa tut per camond, senza ver peda de mulestar el cun marveglias . . .

Tut schenaus e trubistgaus, mirond da surengiu sin siu vestgiu tut sblihiu, sto el constatar ch'el ha ni peda de semidar ed era buca la pusseivladad, essend ch'el posseda mo aunc quei soli sulet bategl . . . tut trit ed isau . . . ! Ed uss auda el gia a cavalcond Primabella e sias duas cumpognas neuden avon pierti de sia pli che mudesta casetga. — Endislaus de sefar si e seprender ensemen en tals e semiglionts cass, serend'el on pierti, fa ina perfetga reverenza de stil barones — e di cun vusch empauet vibrona e tremblonta:

«Tgei honor, d'astgar beneventar en miu mudest eremitadi la signura ministeriala de nossa tiara . . .»

E schend quels plaids, va el da scalas giu cun pei geinont e malsegir, per tener la staffa, sinaquei che Primabella sappi descender en tutta fuorma cavaleresca de siu bellezza cavagl alv. Tgei surstada! che pren bunamein il flad, observond el che la biala de tschels onns ei semidada buca stel e ch'ella porta siu pli bi vestgiu de dunschala . . . !

«Auldtitgau barun de Muntatsch! Vus lubis, che la vieua de Chischlatsch selubeschi de far a vus oz ina viseta nunspetgada!»

Sia amicabile vusch, penetrada de sincera stema e respect, strenscha plaid e filuc al pauper barunet en emperfetg. El ha tut schetg en bucca, ch'el vegn strusch de distaccar la lieunga dal tschiel della bucca, e marmugna zatgei che ni el, ni l'aula viseta capescha . . . Revegnius suenter in fudetg, semetta el en posiziun de galantum e supplichescha d'entrar en ca-sia. El va ordavon e meina Primabella en sia mudesta stivetta de vella campestra.

Havend fatg prender plaz, anfl'el finalmein igl emprem undreivel plaid:

«Graziusa signura de Chischlatsch, prendei po en pasch mia pli che mudesta hospitaliad. Vus fageis a mi ina tal'honor, sco aunc mai ina en mia veta. Beinvegnentas, graziusa Primabella, e vus signuras, en mia casa de campagna!»

«Nus essan vegni, aulniebel barun de Muntatsch, en ina caussa de zun gronda impurtonza!»

«Gliez vegn strusch ad esser il cass; tier mei, il pauper barunet de tschels onns, il mat vegl de nos dis aschi trests e malsegirs . . .»

«Na, tiel pli grond benefactor de nossa tiara, en nies temps de malsogna e muria!»

«Primabella, po buca plidei de miu mudest e muncus agid en in temps, nua che tut sto gidar e far quei ch'el sa; ei vala buca la peina.»

«Oh, sche mo quella nauscha muria fuss tschessada diltut . . . jeu tem . . . jeu hai il presentiment, che la davosa unfrenda della pesta seigi buc aunc sut tiara . . .»

Primabella havess bugen aunc svidau siu cor spir anguoscha e leva ual ve-

gnir neunavon cun sia supplica, che barunet de Muntatsch leva si da sè, fa ina reverenza viers Primabella, s'excusond culs plaid:

«Vus lubis che jeu s'absenti per in mumenet . . .» E vi e dad esch ora, on cuschina tier Marionna. —

«Ti ridischen, Marionna, haveis pinau tut schuber ed en uorden?»

«Ton che per la vischala, tut ei proper e tarlischont . . . mo . . . miu bien barun, tgei metter ella cazzetta? Tgei sils tagliors? Nus vein nuot e meins che nuot, dapi dis e dis! Cun tgei survir quell'aula viseta? Aschia va ei cun esser aschi stinaus, sco vus essas stai, de prender nuot per tut il bien che vus veis fatg a tschiens e tschiens, duront il temps della pesta! Hai jeu buc adina detg, che nuot seigi mo bien els egls?»

«Marionna, nuot ei smaladet pauc; mo oz sundel jeu seresolvius de purtar miu pli davos e pli grond sacrifici de mia aschi paupra existenza. Ei l'amur ch'arda semper e miera mai buca digna della pli gronda unfrenda?» Detg quels plaid cun in anim maisudiu, sbrenzlan ses egls sco flommas nutridas d'in ieli perpeten. El va ord cuschina, svelts ed entusiasmaus sc'in mat de vègn onns, cuora on gagliner e stat sigl amen avon sia suletta e pli preziosa gaglina nera.

«Cara biua, che has salvau la veta a tons paupers malsauns! Ti eis oz mia suletta speronza, miu davos sacrifici! Neu pia, mia cara, salva mi'honor e nutrescha cun tia mort l'emprema e davos'amur de miu pauper cor mur-tirau e torturau . . .!»

E schend quels plaid, semglient ad ina ferventa oraziun d'unfrenda, peglia el la tarlischonta bula nera, dat ina strubegiada il tgau entuorn entuorn e porta ella en cuschina, nua ch'els dus spleman ella en in hui. Treis salidades strusch, e la grasslutta biua nera, sghischa e brassa gia vid la liunga zave-tscha sura fiug aviert . . .

E duront che Marionna porta il bi servis ded aur en stiva sin meisa, avon las damas tut surstadas, ei il spert e bein improvisau gentar de sacrifici e legria gia pinaus — e rasaus a meisa.

Barunet de Muntatsch entra uss leds e ventireivels en stiva; el envida curteseivlamein de schar gustar la sempla tschaveretta. Pli bia seigi ad el nun-pusseivel de survir all'aultniebla signura de Chischlatsch.

Tut schenadas, mo tuttina zun legradas e commovidas della sincera e curteseivla hospitaliad dil barun dils arcuns vids, san ellas buca far auter ch'honor alla gustusa tschavera, offerida dal barun de Muntatsch. Lez tut tarlischade cuntentientscha e satisfacziun . . . Primabella astga gl'emprem strusch mirar en fatscha ad el, sentend mo memi bein ch'il pauper schani ha stuiu far oz in sforz nundetg, per saver sepresentar de condiziun. E schebi squitshada de dolor ed anguoscha patratgs e quitaus per siu fegl malsaun della melania, Primabella sesprova e sesforza duront la cuorta tschavera de semussar honzelia e de buna luna. Perquei sesviluppescha il raschieni dètg pulit, entochen ch'ei vègn — alla fin della tschavera — sil tschintschar della nauscha melania, che seigi, sco Muntatsch di, finalmein ton sco stizzada.

Strusch fatg quella remarca, che Primabella lai seglir ils larmins tut agradora, alzond ses bellezza egl's trests viers il barunet:

«Signur barun de Muntatsch, astgel jeu offniar a vus la raschun, pertgei jeu sundel vegnida oz tier vus?»

Il pauper barunet tut trembla dall'emoziun... En in tun aschi cauld ed amicabel vev'el aunc mai udiu a plidond in carstgaun.

«Pertgei buc, signura de Chischlatsch?»

«Jeu sundel cheu per metter la veta e la mort de miu carissim feagl en vos buntadeivels mauns.»

Tgei fuganatscha anetga per la fatscha giu dil barun de Muntatsch! Sias levzas tremblan e ses egl's sespannegian, sco quels d'in pauper sventirau, ch'ei daus ell'aua e s'avischina agl'ur della cascada per sfundrar ella buola senza funs e levada...

«Primabella! Hai jeu udiu endretg, ni va mia fantasia en fanzegna?»...

«Mo vus... mo vus... buntadeivel benefactor de nossa contrada, ... mo vus saveis salvar sia veta! Il davos de Travaulta ei tschaffaus dalla melania contagiusa! Nus savein che vus haveis medegau tschiens e tschiens impestai culla carn de gaglinas neras. Jeu roghel vus, per l'amur dil bien Diu — e per l'amur che vus sentis aunc adina per mei, malvengonza, po gidei! Salvei la veta de miu car affon, ni che la mia ei medemamein de pign cuoz...»

«O criudad della sort! En mia nera pupira, accumpignada de vanagloria, hai jeu unffriu a vus oz il pli davos e pli custeivel scazi de mia paupra existenza: la davosa pula nera!»

Detg quels plaids, barunet de Muntatsch vegn tut alvs sco la mort; Primabella sbassa ses egl's e sias duas cumpognas entscheivan a bargir d'emoziun e compassiun; d'ina tala carezia vevan ellas mai udiu, ni en romans ni en canzuns! «O, Primabella», fa uss il barun, revegnend ord in panziers dulutsch e dolorus, «curascha! igl'ei buc aunc piars tut! Dei a mi vies cavagl ed jeu vi scurentar sul Cuolm Lucmagn, per encurir la biua salvadra — da questa vard dils cuolms dat ei buc ina solia pli...!»

E detg quels plaids, cuora el giuadora sc'in desperau, disligia il cavagl de Primabella e cavalchescha cun spertadad maivesida da Fontaunas vi, tras S. Gada, da Cufions giu e sur Vergera, per cuntonscher aunc oz igl'emprem vitg de Val Blegn. El fa caminar il cavalut ch'el piarda ils fiars, ed arriva aunc avon far brin a Campiero sur Luorscha. Mo tut adumbatten! negliu pli ina solia biua nera, giu e giu entochen Giubiasch...! Viden ella notg satia in currier de Primabella il barun de Muntatsch cun la tresta nova, ch'igl'artavel sulet de Chischlatsch e Travaulta haigi brattau Sursassiala cul s. Parvis...

* * *

Primabella ei contristada de strusch saver vegnir consolada. In sulet patratg, ina suletta speranza tegn aunc sidretg ella: la nuninteressada carezia pro-

ximala, senza tac e senza macla, dil barun de Muntatsch, che viva mo aunc dil patratg, co saver sacrificar si' atgna veta per ella, en scadin cass che pudes sepresentar . . .

Trests dis, jamnas e meins vargan leuvi e tscheuneu per las duas noblas olmas . . . In bi di d'october, exact otg onns suenter las nozzas de Primabella cun Travaulta, vesein nus puspei la signura de Chischlatsch cun la medema suita a spluntond vid igl esch dil mudest casetg de Funs. In pignument, che para a Primabella liungs sco la perpetnada, ed il barunet de Muntatsch compara en sia sempla e mudesta paupradad sin esch-casa. El arva e lai entrar Primabella persula en casa . . .

Havend priu plaz in visavi l'auter, plaida Primabella cun sincera e seriusa sempladad:

«Dapi la mort de miu carissim feagl, hai jeu ni di ni notg pli ruaus. La sontga garanzia de vossa pur'amur per mei, ed il fatg de vossa aunc pli gronda carezia proximala, demussada entras il sacrifeci de vies pli davos custeivel scazi, han offniau a mi la verdad, che vossa e mi'olma sappien vegnir salvadas e daventar ventireivlas mo entras il s. matrimoni! Perquei damondel jeu vus per vies maun — vies cor hai jeu gia daditg . . .»

In'embratschada ed in betsch sigileschan lur uniun per veta duronta . . .

* * *